

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ

У статті розглянуто проблему підвищеної конфліктності підлітків в умовах школи в цілому і в педагогічному процесі зокрема, в міжособистісному спілкуванні з однолітками, з дорослими, і, перш за все, з батьками. Сучасні підлітки частіше стали демонструвати девіантну поведінку. Практика показує, що підлітки не вміють вирішувати виникаючі конфлікти, і в їх конфліктних стосунках переважають деструктивні тенденції. Для зниження гостроти подібних явищ і більш продуктивного розв'язання міжособистісних конфліктів, необхідний їх психологічний супровід. Успішність взаємодії з підлітками вчителя і шкільного психолога багато в чому визначається розумінням вікової специфіки конфліктності і обранням адекватних засобів і способів роботи з ними. Оскільки підлітковий вік – це суперечливий вік, коли відбувається переорієнтація різних життєвих позицій дітей, то на шляху до встановлення нових пріоритетів обов'язково спостерігатиметься конфліктна поведінка, як один із засобів переконання та доказу своєї позиції.

Ключові слова: девіантна поведінка, конфлікти, конфліктна поведінка, міжособистісне спілкування, підлітковий вік.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що підлітковий вік у психології ХХ сторіччя вивчався досить докладно, сучасні підлітки відрізняються від однолітків попередніх поколінь рядом соціально-психологічних особливостей. Серед яких дослідниками відзначається підвищена конфліктність підлітків в умовах школи в цілому і в педагогічному процесі зокрема, в міжособистісному спілкуванні з однолітками, з дорослими, і, перш за все, з батьками. Сучасні підлітки частіше стали демонструвати девіантну поведінку.

Знання специфіки і статево-вікових особливостей необхідно для психокорекційної роботи з підлітками різних груп. Розробка соціально-психологічних тренінгів та індивідуальних програм допомоги підліткам, які мають комунікативні проблеми, в цілому, і що відрізняються конфліктністю, зокрема, вимагає створення психодіагностичного інструментарію.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена практичним запитом сучасного суспільного розвитку, потребами шкільної психологічної служби, а також логікою подальшого наукового пізнання генезису уявлень про конфлікт у суб'єктів міжособистісного спілкування.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей конфліктної поведінки у підлітковому віці.

Результати теоретичного дослідження. Існують різні визначення конфлікту, але всі вони підкреслюють наявність протиріччя, яке приймає форму розбіжностей, якщо мова йде про взаємодію людей, конфлікти можуть бути прихованими або явними, але їх основою виступає відсутність згоди.

Конфлікт (від лат. *conflictus* – "зіткнення") – "зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій в усвідомленні окремо взятого індивіда, в міжособистісних взаємодіях або міжособистісних стосунках індивідів чи груп людей, пов'язаних з гострими негативними емоційними переживаннями" [1, с.152].

У сучасній науковій літературі виокремлено два основних підходи до визначення конфлікту. За першого підходу конфлікт визначається як зіткнення, протиставлення як мінімум двох взаємовиключних сил, тенденцій, як радикальна форма загострення протиріч, тобто досить широко (А. Бандурка, Ф. Бородкін, С. Бочарова, Н. Коряк, А. Тимченко, В. Шапар). Конфлікт в обов'язковому порядку містить ситуацію, яка сприймається учасниками як конфліктна. Конфліктна ситуація – це об'єктивне сприйняття людьми взаємовиключної позиції у якомусь питанні, прагнення до протилежних цілей, використання будь-яких засобів для їх дослідження. У реальному житті не так просто з'ясувати справжню причину конфлікту і знайти адекватний спосіб його вирішення. Будь-який з нас зацікавлений в тому, щоб конфлікт був якомога швидше подоланий, вичерпаний, попереджений або припинений. Це може бути досягнуто як зусиллями самих опонентів, так і за активної участі третьої сторони (посередника).

Спеціалісти в області соціології конфлікту стверджують, що необхідним є застосування всіх п'яти практик (суперництва, співробітництва, компромісу, ухилення та пристосування) залежно від конкретних умов конфліктної ситуації [2].

Підлітковий вік – це один з найважливіших етапів життя людини. В ньому багато джерел і починань всього подальшого становлення особистості. Цей вік характеризується емоційною нестабільністю та імпульсивністю поведінки. Підлітки часто з початку роблять, а вже потім думають про

зроблене, хоч і усвідомлюють при цьому, що слід було вчинити навпаки. Помітного розвитку набувають вольові якості: наполегливість, впевненість у досягненні мети, вміння долати перешкоди і труднощі. Бурхливо розвивається емоційна сфера. Раптово можуть змінюватись емоційні стани підлітка, з різними переходами від надмірної рухливості до спокою, від піднесення до байдужості. Підвищена емоційність підлітків зумовлена статевим дозріванням та неврівноваженістю процесів збудження і гальмування, з явною перевагою перших. Переживання набувають дедалі більшої стійкості. Почуття стають тривалішими і стійкішими, що зумовлює посилення їх впливу на всі сторони життя підлітків [3].

У наш час особливості підліткового віку є серйозною соціально-педагогічною проблемою. Підлітковий вік характеризується емоційною нестабільністю, підвищеною збудливістю, нестійкістю емоцій власної поведінки, підлітки погано контролюють себе, емоційно нестабільні, що зумовлює підвищення агресивності, конфліктності та імпульсивності поведінки. Підлітки часто спочатку роблять, а вже потім думають про зроблене, хоч і усвідомлюють при цьому, що слід було вчинити навпаки, раптово можуть змінюватись емоційні стани підлітка, з різними переходами від надмірної рухливості до спокою, від піднесення до байдужості. Важливим є те, що даний період дозволяє молодій людині вийти на нову соціальну позицію, в якій формується її свідоме ставлення до себе як до члена суспільства. На думку О. Козакової, така переорієнтація "може відбуватися повільно і поступово або стрибкоподібно і бурхливо, вона по-різному виражена в різних сферах діяльності, в яких статус дорослих і однолітків неоднаковий, але проходить вона обов'язково" [5, с. 243].

Причинами виникнення конфліктів серед підлітків є внутрішні (прагнення до переваги, прояв агресивності, прояв егоїзму, конфліктогенність особистості) та зовнішні (організація навчально-виховного процесу, міжособистісні взаємини в системі "підлітки-підлітки") [4].

Потреба в самоствердженні настільки сильна, що заради визнання серед однолітків підліток здатний на будь-які вчинки: він може поступитися своїм поглядами і переконаннями, може здійснити дії всупереч своїм моральним установкам.

Методика та процедура дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використовувалися загальнонаукові методи теоретичного рівня (аналіз наукової літератури з фаху, аналіз та узагальнення зібраної інформації, класифікація) та методи емпіричного дослідження (тест "Самооцінка конфліктності", "Оцінка рівня конфліктності", тест-опитувальник К. Томаса на поведінку в конфліктній ситуації).

На основі загальноприйнятих методик було створено вибірку результатів для восьмого класу ЗОШ №4 м. Мелітополя і визначено практичний рівень конфліктності у сучасній школі. Результати даного дослідження можна застосувати для покращення роботи психологів та педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Аналіз результатів дослідження. Практичне значення роботи полягає у тому, що був визначений рівень конфліктності в підлітковому віці, апробований тестовий матеріал, котрий може застосовуватися для подальшого дослідження підліткових конфліктів, теоретичні та експериментальні результати дослідження можуть допомогти шкільному практичному психологу для подальшого вивчення конфліктності в підлітковому віці. Нами були використані такі методики, як: тест-опитувальник К. Томаса "Поведінка в конфліктній ситуації", тест "Самооцінка конфліктності" та "Оцінка рівня конфліктності" підходять краще, ніж інші. Вони вивчають та аналізують всю сутність конфліктних ситуацій та можуть пояснити поведінку підлітків в тій чи іншій конфліктній ситуації.

У ході проведеного дослідження за допомогою методики К. Томаса було виявлено, що у школярів 8 класу, переважає стратегія "Компроміс" (36,6%), що є досить позитивним результатом для підліткового віку. Тому, що в конфліктній ситуації треба мати свою думку та обов'язково йти на компроміс, щоб отримати бажаний результат. Але водночас і показник "Ухилення" достатньо високий (30%), слід зазначити, що ця стратегія часто призводить до програшу учасників, оскільки затягується час, а причини, що викликали конфлікт, не тільки зберігаються, а й можуть посилитися.

За допомогою тесту "Самооцінка конфліктності" виявлено, що учні 8 класу мають слабо виражену конфліктність (80%). Такі підлітки вміють залагоджувати конфлікти і уникати неприємних ситуацій. Але коли того вимагає сформована ситуація, вони готові рішуче відстоювати свої інтереси, що свідчить про цілеспрямованість підлітків і доведення будь-якої справи до кінця.

Результати методики "Оцінка рівня конфліктності" показали що, більше половини класу (76,6%) є миролюбними і тактовними, вони вміють вправно виходити з конфліктів. Але їм треба набратися сміливості, якщо обставини вимагають висловлюватися принципово.

Таким чином, для учнів цього класу є необхідність провести "Конфліктологічний тренінг" задля оптимізації знань про конфлікти та знань того, як правильно поводитись під час їх виникнення. Також тренінг буде ефективний тому, що він формує у підлітків адекватні реакції в різних конфліктних ситуаціях та сприяє створенню позитивних емоційних установок на довірче спілкування і згуртуванню групи.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Однією з актуальних проблем серед батьків і вчителів є підвищена конфліктність і агресивність дітей підліткового віку. Підлітковий вік – це одна з криз, з яким стикається дитина протягом періоду свого дорослішання. Криза пов'язана з статевим дозріванням. Діти починають інтенсивно рости, всі системи в організмі відповідно функціонують як у

дорослих. Така різка перебудова викликає дискомфорт у дітей, і відповідно, це позначається на всіх психічних функціях. Для того, щоб компенсувати внутрішню дисгармонію, дитина намагається виплеснути це назовні. Саме тому в цьому складному віці у дітей виявляється протестуючий характер по відношенню до оточуючих, а також агресивність, підвищена тривожність, жорстокість. Тобто в підлітковому віці через складність і суперечність особливостей їх розвитку можуть виникати ситуації, які порушують нормальний хід особистісного становлення, створюючи об'єктивні передумови для виникнення і прояви агресивності та конфліктності.

Отримані експериментальні дані підтвердили висунуту нами гіпотезу, що підлітковий вік – це суперечливий вік, коли відбувається переорієнтація різних життєвих позицій дітей, та на шляху до встановлення нових пріоритетів спостерігатиметься конфліктна поведінка, як один із засобів переконання та доказу своєї позиції.

Тому з метою профілактики та зменшення ризику виникнення конфліктної ситуації у підлітковому віці нами було запропоновано тренінг, метою якого виступає сформування у підлітків адекватних реакцій в різних конфліктних ситуаціях, сприяння створенню позитивних емоційних установок на довірче спілкування, на розвиток умінь і навичок активного слухання, відпрацювання умінь і навичок залагоджування конфліктів та згуртованих дій, формування емоційно-вольової єдності групи.

Використані джерела

1. Большой психологический словарь / [Под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко]. – М.: Прайм-Еврознак, 2003. – 672 с.
2. Ворожейкин И. Е. Конфликтология: учебник [по специальностям "Менеджмент", "Менеджмент в соц. сфере", "Гос. и муницип. упр."] / И. Е. Ворожейкин, А. Я. Кибанов, Д.К. Захаров. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 223 с.
3. Заброцький М. М. Вікова психологія: Навч. посібник. / М. М. Заброцький. – К.: МАУП, 2002. – 92 с.
4. Колесов Д. В. Психологія підлітка / Д. В. Колесов, І. Ф. Мягков // Завуч. – 2001. – №22 (серпень). – С. 6-9.
5. Накопичена О. В. Конфліктність як чинник міжособистісних стосунків / О. В. Накопичена // Вісник Київського Національного Університету ім. Т. Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка. – 2003. – №15-16.

Katkova T., Kryvytska I.

THE STUDY OF THE PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE ADOLESCENTS' BEHAVIOR IN CONFLICT SITUATIONS

The article deals with the adolescents' increased proneness to conflict in schools in general and in the educational process particularly, in interpersonal communication with peers, adults, and especially parents. Modern teenagers more often demonstrate deviant behavior. It is shown that teenagers do not know how to resolve conflicts and destructive tendencies are dominated in their conflict relationships. To reduce the severity of such events, and for more efficient resolution of interpersonal conflicts, they need psychological support. Successful interaction of a teacher and a school psychologist with adolescents is largely determined by understanding age specific proneness to conflict and by choosing adequate means and ways to work with them. Since adolescence is a controversial age when there is a re-orientation of different children's attitudes to life, on the way to forming new priorities there must be conflict behavior as a means of persuasion and proof of their position.

One of the urgent issues among parents and teachers is an increased proneness to conflict and aggressiveness of adolescents. That is why in this difficult age children demonstrate protestant nature towards others, as well as aggression, increased anxiety, cruelty. To prevent and reduce the risk of conflict situation in adolescence a training has been offered. The aim of the training is to form teenagers' adequate reactions in different conflict situations, help create positive emotional attitudes to trust communication, the development of active listening skills, hone the skills of conflicts resolution and cohesive actions, form emotional and volitional unity of the group.

Key words: *deviant behavior, conflicts, conflict behavior, interpersonal communication, adolescence.*

Стаття надійшла до редакції 22.10.2014